

Výkladové poznámky k biblickým veršom z úlohy č. 12

Sobota - praktická škola Božej lásky

Základný text:

(Mk 2,27.28 SEkP) ²⁷*I povedal im: Sobota bola ustanovená pre človeka, a nie človek pre sobotu!* ²⁸*Preto Syn človeka je pánom aj nad sobotou.*

Tieto dva verše sú Ježišovým záverom sporu s farizejmi, ktorý sa týkal toho, že učeníci trhali a jedli klasy v sobotu. Keď si tento príbeh porovnáme aj s nasledujúcim príbehom, ktorý sa tiež týka sobotného prikázania (Mk 3,1-6) zistíme, že Marek tu zdôrazňuje to, "že ľudská potreba je dôležitejšia než potreba tradície, obradných noriem a dodržiavania zvykov."¹

v. 27: GUELICH nevidí dôvod v pojme "človek", vidieť "rozšírenie sobotného zákona z Izraela ... na celé ľudstvo"², ale zmienku o tom, že sobota bola stvorená pre človeka vidí len akúsi narážku na konkrétneho človeka z Gn 1 a na stvorenie ako také. Tento pohľad si však protirečí, pretože práve ona skutočnosť, že sobota bola daná človeku pri stvorení (ešte pred existenciou judaizmu), sa toto prikázanie skutočne potvrdzuje ako univerzálne platné pre ľudstvo všeobecne, nie len pre židovský národ. Ježiš túto všeobecnú platnosť soboty v tomto príbehu potvrdzuje. Ježiš len mení interpretáciu zaužívanej praxe tohto prikázania. Inak povedané, "Marek" týmto príbehom "predstavuje Ježiša ako toho, ktorý sa vracia k pôvodnému zámeru Zákona a odmieta dodatočné, neskoršie tradície."³

V tomto "výroku je základná pravda, na ktorej stojí každé skutočné náboženstvo. Náboženstvo sa má viacej sústrediť na ľudské potreby než na tradície a rituály. Ježiš v súvislosti so sobotou hovorí, že je tu preto, aby uspokojovala potreby ľudí."⁴ Ježiš teda aj tu uprednostnil aktuálnu potrebu svojich učeníkov (hlad), pred tradičným výkladom zákona, že trhanie klasov je žatva a mnutie zrn v dlaniach je "mlátenie", čo bolo všetko považované za prácu a teda za porušenie soboty. Farizejský výklad štvrtého prikázania robil z človeka otroka soboty. Deň radosti tak bol zmenený na deň obáv a sebakontroly, aby človek náhodou neporušil jeden z mnohých zákazov, ktoré sa na sobotu vzťahovali.

v. 28: Tento verš sa týka autority toho, prečo si Ježiš dovolil zmeniť chápanie svätenia soboty, než ako to činila vtedajšia prax. Týka sa toho aj argument vo vv. 25-26, kde spomína ako príklad Dávida, ktorý sa tak isto dopustil porušenia zákona. "Išlo tu o to, či mal Ježiš ako Pán nad sobotou právo zrušiť tradičné chápanie. Ježiš tento príbeh použil nie kvôli tomu, čo Dávid urobil, ale skôr preto, že to urobil Dávid. Akokoľvek nezákonné Dávidovo jednanie bolo, Písmo ho očividne schvaľuje. Z logiky Ježišovho argumentu teda plynie skrytý nárok na

¹ KNIGHT, G. R. Marek: *Evangelium Ježiše Krista Syna Božieho*. Praha: Advent-Orion, 2017. 278 s. ISBN 978-80-7172-687-6. str. 62.

² GUELICH, R. A. Word Biblical Commentary: *Mark 1 - 8:26*. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 699 s. ISBN 978-0-310-58837-5. str. 227.

³ DUBOVSKÝ, Peter. Komentáre k Novému zákonu: *Marek*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 1036 s. ISBN 978-80-7141-792-7. str. 216.

⁴ KNIGHT, G. R. Marek: *Evangelium Ježiše Krista Syna Božieho*. str. 64.

prinajmenšom rovnakú autoritu a moc, akú mal Dávid."⁵ Dalo by sa povedať, že tu ide ešte o viac - keď sa Ježiš vyhlási za Pána soboty, nárokuje si tým svoje božstvo.

Nedeľa: Čas na úžas

(Gn 2,1-3 SEkP) ¹*Takto boli dokončené nebesia, zem i všetky ich zástupy.* ²*Siedmeho dňa Boh dokončil svoje dielo, ktoré konal, a siedmy deň si Boh odpočinul od všetkého, čo vytvoril.* ³*Boh požehnal siedmy deň a posvätil ho, lebo v ten deň Boh prestal vykonávať celé svoje stvoriteľské dielo, ktoré vytvoril.*

Siedmy deň sa od prvých šiestich stvoriteľských dní odlišuje tým, že tu nezaznieva žiadny Hospodinov výrok. Všetky tri verše sú len rečou rozprávača. Aj tento aspekt ukazuje na Hospodinovo "odpočinutie" v tento deň. "Poslucháč sa má sústrediť na Hospodinovo prestanie, nie na svoje ničnerobenie. To je pre neho dôležité, to ho má niekam nasmerovať a k niečomu motivovať."⁶ Ak sa sústreďujeme na sobotu len negatívnym spôsobom (čo v sobotu nerobiť) uniká nám skutočný zmysel soboty (čo v sobotu robiť).

"Sloveso *šavat* má tri súvisiace významy: prestal, ukončil prácu a dodržal sobotu."⁷ Samotné stvorenie je však kompletne až sobotou. Sobota bola prvým celým dňom pre muža a ženu. Sobota bola prvým dňom pre ich vzájomné poznávanie. Inak povedané Hospodinovým odpočinitím sú stvorené vzťahy, ako medziľudské, tak predovšetkým vzťah medzi človekom ako stvorenou bytosťou a Hospodinom ako jeho Stvoriteľom. Sobota ako dokončenie stvorenia tak získava obraz nie len náboženský, ale aj sociálny.

Siedmy deň je zároveň prvou vecou v Biblii, ktorá je svätá. "Boh je svätý; svätosť je podstatou jeho charakteru. Čokoľvek iné, čo je v SZ opísané ako sväté, pochádza zo svätosti z toho, že si ho vybral Boh."⁸ Tento deň teda patrí Hospodinovi, je oddelený od ostatných profánnych dní, preto ho ani nie je možné človekom nahradiť iným dňom.

Pondelok: Čas na novú skúsenosť

(Ex 16,19-30 SEkP) ¹⁹*Mojžiš im povedal: Nech si z toho nikto neodkladá na ráno!* ²⁰*Niektorí však Mojžiša neposlúchli a niečo si ponechali na ráno. Sčervivelo im to a zapáchalo. Mojžiš sa na nich rozhneval.* ²¹*Tak zbierali každé ráno podľa toho, kto koľko zjedol. Keď začalo hriať slnko, roztopilo sa to.* ²²*Šiesty deň si nazbierali dvakrát toľko chleba, dva ómery na osobu. Vtedy prišli všetky kniežatá pospolitosti a hlásili to Mojžišovi.* ²³*Ten im povedal: Toto hovorí Hospodin: Zajtra je sviatočný odpočinok, deň sobotného odpočinku zasvätený Hospodinovi. Čo treba upiecť, upečte, čo treba uvariť, uvarite, čo zostane, odložte a uschovajte do rána.* ²⁴*Odložili si teda na ráno, ako prikázal Mojžiš, a nezapáchalo to, ani červy v tom neboli.* ²⁵*Mojžiš povedal: Zjedzte to dnes, lebo dnes je*

⁵ tamtiež, str. 63-64.

⁶ BENEŠ, Jiří. VAŘURA, Petr. *Pradějiny*. Praha: Kalich, 2010. 287 s. ISBN 978-80-7017-130-1. str. 56.

⁷ DUBOVSKÝ, Peter. Komentár k Starému zákonu: *Genesis*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. 828 s. ISBN 978-80-7141-626-5. str. 81.

⁸ WENHAM, G. J. Word Biblical Commentary: *Genesis 1-15*. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 596 s. ISBN 978-0-310-58585-5. str. 127.

Hospodinov deň sobotného odpočinku. Dnes nenájdete na poli nič. ²⁶Šesť dní budete zbierať, siedmy deň je však deň sobotného odpočinku, v ten deň nič nenájdete. ²⁷Keď niektorí z ľudu šli zbierať aj siedmy deň, nič nenašli. ²⁸Vtedy Hospodin povedal Mojžišovi: Dokedy mi budete odporovať a nebudete zachovávať moje príkazy a zákony? ²⁹Pozrite, Hospodin vám dal deň sobotného odpočinku. Preto vám šiesty deň dáva chlieb na dva dni. Každý nech zostane tam kde je. Siedmy deň nech nikto nevychádza zo svojho miesta. ³⁰Ľud teda siedmy deň odpočíval.

Sobota nie je len pripomienkou stvorenia (Ex 20,11), ale aj vyslobodenia z otroctva (Dt 5,15). Sobota bola teda znamením, že Izrael už nie je otrokom, pretože iba otrok musí pracovať sedem dní v týždni. Izraeliti sa museli naučiť nebyť otrokmi. Aj k tomuto slúžilo poučenie s mannou. "Dvojdňová čerstvosť v piatok nazbieranej manny pre sobotu sa chápe v nadprirodzenom poriadku posvätného času. Nebeská manna sa totiž mimo presne stanoveného času v bežnom prostredí rozkladá. ... Manna vydrží iba v posvätnom sobotnom čase, kedy sa nesmela zbierať, a pretrvá taktiež v posvätnom priestore svätostánku pred archou."⁹ Izraeliti sa takto mali naučiť, že sobota nie je bežným dňom, kedy si svojou prácou zabezpečujeme živobytie. Nie sú živí len zo svojej práce, ale najmä preto, že ich Hospodin vyviedol z otroctva. Môcť odložiť v sobotu prácu je privilégium, požehnanie. Podobný koncept je aj pri siedmom roku (možno ho nazvať sobotný rok), kedy mali byť prepúšťaní otroci na slobodu (Ex 21,1-11 porovnaj s Dt 15,12-18). Podobne siedmy rok mala odpočívať aj zem (Ex 23,10-11) a jej plody mali slúžiť ohrozeným skupinám obyvateľstva. Sobota nás preto učí nebyť otrokmi a vyvádzať z otroctva ostatných. Ľud sa teda učí žiť v harmónii s Bohom, ktorý tiež šesť dní pracoval a siedmy odpočinul, keď stvoril svet. No zároveň je harmónia aj v tom, že sú obnoveným stvorením, už nie sú otroci, sú slobodní a slobodne sa rozhodli žiť pod vedením Hospodina svojho Boha.

Utorok: Poctivo odvedená práca

(Iz 58,11-14 SEkP) ¹¹*Hospodin ťa bude neprestajne sprevádzať, tvoju dušu nasýti na vyprahnutých miestach, spevní ti kosti a budeš ako zavlažovaná záhrada a vodný prameň, ktorého vody ťa nesklamú. ¹²Vybudujú sa tvoje dávne rumoviská, bude sa stavať na základoch dávnych pokolení. Budú ťa volať Opravár trhlín, a Obnovovateľ ulíc na bývanie. ¹³Ak v deň sobotného odpočinku, v môj svätý deň, odvrátiš nohy od konania toho, čo sa ti páči, ak deň sobotného odpočinku budeš volať rozkošou, ak Hospodinov svätý deň bude tvojou slávou, a budeš ho sláviť tak, že sa nevydáš na svoje cesty a nebudeš robiť to, čo sa ti páči a viesť plané reči, ¹⁴nájdeš rozkoš v Hospodinovi. Umožním ti vznášať sa nad výšinami zeme a nasýtim ťa dedičstvom tvojho otca Jáкова, lebo ústa Hospodina prehovorili.*

Tieto verše sú odpoveďou na pravý pôst. Iz 58 otvára túto tému, Judejci hľadajú Boha, túžia poznať Jeho cesty, domáhajú sa spravodlivých súdov a túžia po Hospodinovej blízkosti

⁹ TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 948 s. ISBN 978-80-7141-766-8. str. 433.

(vid' Iz 58,2). Toto všetko chcú dosiahnuť svojimi pôstmi, ale Boh tieto prejavy zbožnosti nevidí ani nevníma (v. 4). Hospodin preto skrze Izaiáša ukazuje, že formy zbožnosti nestačia. Pôst, pri ktorom človek iba neje, nie je v skutočnosti pôstom. Sobota, pri ktorej človek iba nepracuje nie je v skutočnosti zachovávanie soboty. Pravým pôstom je zbavovanie ľudí otroctva (v. 6), chudoby (v. 7) a hladu (vv. 7.10). Od jedenásteho verša začína odpoveď na takýto pravý pôst.

v. 11: Tento verš zasľubuje, že Hospodin bude sprevádzať toho, kto sa stará o ohrozených. Sám Hospodin sa o ohrozené skupiny obyvateľov stará "a podporuje tých, ktorí v tomto ohľade konajú jeho vôľu"¹⁰. Inak povedané, človek, ktorý žije v harmónii s Bohom, od Hospodina prijíma, aby mohol rozdávať. Neznačená to, že takémuto človeku sa budú všetky ťažkosti vyhýbať. Dostane sa aj na vyprahnuté miesta, ale aj na týchto miestach bude jeho duša nasýtená. Takýto človek sa stane odolným a bude naplnený pokojom napriek nepriaznivým okolnostiam. Je prirovnávaný k zvlažovanej záhrade a k vodnému prameňu. Tzn. že človek, ktorý žije v súlade s Hospodinom je pre svoje okolie ako oáza pokoja, ako vodný prameň, ktorý zachraňuje hynúceho.

v. 12: Tento text naráža na obnovu Jeruzalema potom, ako sa Judejci vracali z babylonského exilu. Človek, ktorého život je v súlade s Hospodinom (tzn. je požehnaním pre svoje okolie), je tu charakterizovaný ako "opravár" a "obnoviteľ". Všetky tieto charakteristiky sedia na Ježiša Krista. Mesto je často len symbolom obyvateľov, ktorí v ňom žijú. Jeruzalém je teda len symbolom pre Boží ľud. Kristus skutočne prišiel opraviť a obnoviť svoj ľud.

v. 13-14a: Dôraz na sobotu je tu daný jednoducho preto, že "zachovávanie soboty bolo symbolom poslušnosti celého Mojžišovho zákona"¹¹. Zachovávanie soboty je tu dané dvoma pozitívnymi (sobota má byť rozkošou a slávou) a tromi negatívnymi (nepodnikať cesty, neviest' plané reči a nerobiť to čo sa ti páči) spôsobmi. Výraz "plané reči" v hebrejskom texte nenájde. Záver verša je doslovne preložený nasledovne: "nerobíš cesty tvoje a nehľadáš potešenie tvoje a hovoríš slová." Tento text musíme chápať v danej súvislosti, ktorá je u Neh 13,15. Jedná sa tu o obchodné cesty, kedy Jeruzalemcia vyvážali a privážali rôzny tovar, s ktorým obchodovali. Jedná sa tu teda o podnikateľskú činnosť, teda všednú prácu, ktorou si zarábali na živobytie. Farizeji tento zákaz dovedli do extrému keď stanovili limit počtu krokov, ktoré mohli Židia v sobotu prejsť. Úspešné obchody ich naplňali potešením a "hovoriť slová" musíme tiež vnímať v tomto kontexte obchodnej činnosti. Rozhodne to neznamena, že by človek nemohol v sobotu rozprávať o bežných veciach. Naopak samotná sobota má byť "rozkošou tvojou". Slovo *óneg* "rozkoš, labužníctvo" je odvodené od slovesa 'ng, ktoré znamená "mať pôžitok, kochať sa, osviežovať sa, veseliť sa s pôžitkom..."¹² Sobota je tu charakterizovaná ako slávnostný deň, kedy sa máme radovať, pretože sme boli otrokmi a

¹⁰ WATTS, J. D. W. *Word Biblical Commentary: Isaiah 34-66*. vol. 25. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 720 s. ISBN 978-0-310-58852-8. str. 518.

¹¹ MACARTHUR, John. *Starý zákon: Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2015. ISBN 978-80-87587-17-1. str. 889.

¹² PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8. str. 122.

Hospodin nás vyviedol svojou mocnou rukou. Máme sa radovať, pretože šesť dní činil Hospodin nebesia aj zem a siedmy deň dokončil svoje dielo a odpočinul. Sobota je znamením toho, že žijeme v súlade so svojím Stvoriteľom a Vykupiteľom. Sobota je dňom radosti, veselia, dňom upevňovania vzťahov, nie je to deň náreku ani pôstu v tom klasickom význame. Človek sa má radovať nad tým, ako Hospodin zasiahol do jeho života a ako zasahoval v dejinách. Takto človek doslova "bude mať pôžitok podľa Hospodina" (v. 14a)

v 14bc: Frázy "vznášať sa nad výšinami zeme" a "nasýtiť sa dedičstvom Jákobovým" sú obe metafory a znamenajú "ničím nerušené vlastníctvo krajiny"¹³. Záverečná formulácia "lebo ústa Hospodinove prehovorili" dodáva dôraz celému predchádzajúcemu odseku, pretože sa jedná o reč samotného Boha, preto ju treba brať vážne a je možné jej plne dôverovať.

Streda: Práca a náš duchovný život

(Lk 13,10-17SEkP) ¹⁰*V istú sobotu učil v ktorejси synagóge. ¹¹Bola tam žena, osemnásť rokov posadnutá duchom nevládnosti. Bola zhrbená a nemohla sa vôbec narovnať. ¹²Keď ju Ježiš zbadal, zavolať si ju a povedal jej: Žena, si oslobodená od svojej nevládnosti. ¹³Položil na ňu ruky a ona sa hneď vzprialila a oslavovala Boha. ¹⁴Ale predstavený synagógy, pobúrený nad tým, že ju Ježiš uzdravil v sobotu, povedal zástupu: Je šesť dní, keď treba pracovať. V týchto dňoch prichádzajte a dávajte sa uzdravovať, a nie v sobotný deň! ¹⁵Pán mu odpovedal: Pokrytci! Či každý z vás neodväzuje svojho vola alebo osla od jasiel' a nevodí ho napájať aj v sobotu? ¹⁶A či túto Abrahámovu dcéru, ktorú satan osemnásť rokov držal spútanú, nebolo treba z toho puta vyslobodiť v sobotný deň? ¹⁷Keď to povedal, všetci jeho protivníci sa zahanbili, ale celý zástup sa radoval zo všetkých zázračných skutkov, ktoré Ježiš konal.*

v. 10: Opäť tu máme konfliktnú situáciu ohľadom Ježišovho pôsobenia v sobotu. Tieto príbehy však nespochybňujú závažnosť štvrtého prikázania, spochybňujú len jeho ľudskú interpretáciu. Veď nakoniec to, že Ježiš chodil v sobotu do synagógy, on sám potvrdzuje platnosť tohto prikázania, podobne ako to neskôr svojimi sobotnými návštevami synagóg robil apoštol Pavol.

vv. 11-13: Nie je úplne dobré frázu "posadnutá duchom nevládnosti" považovať za klasické posadnutie démonom, je to skôr "frazém pre vysilujúce ochorenie. Ani spútanosť satanom vo v. 16 tu nie je rozhodujúcim ukazovateľom, pretože 'uzdravenie všetkých, ktorí boli diablom utláčaní' v Skutkoch 10,38 sa najčastejšie považuje za všeobecné liečenie. Vo všetkých ostatných ohľadoch jazyk tohto príbehu, lepšie vyhovuje liečeniu ako exorcizmu."¹⁴ Avšak Satan bol za touto chorobou, mohlo to byť podobne ako v prípade Jóba. "Jóbove choroby a ďalšie utrpenia tiež spôsobil Satan, aj keď s Božím zvoľením. Boh dovolil, aby táto žena trpela, nie preto, že by spáchala obzvlášť ťažký hriech, ale preto, aby sa na nej mohla

¹³ WATTS, J. D. W. Word Biblical Commentary: *Isaiah 34-66*. str. 519.

¹⁴ NOLLAND, John. Word Biblical Commentary: *Luke 9:21 - 18:34*. vol. 35B. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 970 s. ISBN 978-0-310-58856-6. str. 499.

prejaviť Božia sláva (porov. J 9,3).¹⁵ Tomu by zodpovedal aj spôsob, ako ju Ježiš vyliečil. Nevykonával exorcizmus tj. vyhánanie démona, ale jednoducho skonštatoval jej oslobodenie a vloženie rúk ju uzdravil. Čoho dôsledkom bolo, že "žena sa vzpriamila a oslavovala Boha" (v. 13).

Choroba, ktorú mala veľmi strpčovala jej život. Človek bol stvorený k Božiemu obrazu, ako správca Božieho stvorenia a k tejto vznešenej pozícii prináleží aj vzpriamená postava. "Zohnutý chrbát je typickým fyzickým postojom človeka pod bremenom, otroka pod jarmom a stáva sa tak živou metaforou útlaku a otroctva."¹⁶

v. 14: Predstavený synagógy zaútočil na Ježiša, pretože uzdravenie ženy pokladal za prácu a teda za porušenie soboty. Pričom sobota je odôvodnená v knihe Deuteronomium tým, že Hospodin vyviedol svoj ľud z otroctva (Dt 5,15). A v Lv 23,13 môžeme vidieť text na ktorý tento novozákonný príbeh reaguje: "Ja som Hospodin, váš Boh, ktorý som vás vyviedol z Egypta, aby ste im už neboli otrokmi. Odvtedy, čo som polámal vaše ťažké jarmo, **môžete chodiť vzpriamene.**"

vv. 15-17: Ježiš odhaľuje pokrytectvo náboženských vodcov. "Písmo nezakazovalo ani napojiť vola, ani uzdraviť chorých. Farizeji svojou ľudskou tradíciou v podstate povýšili zviera nad človeka v núdzi, čím absolútne prevrátili zmysel svätenia soboty."¹⁷

Štvrtok: Práca a naša zodpovednosť pred Bohom

(Sk 16,13.14 SEkP) ¹³*V sobotu sme vyšli za bránu k rieke, lebo sme sa nazdávali, že sa tam modlievajú. Sadli sme si a hovorili sme so ženami, ktoré sa tam zišli.* ¹⁴*Počúvala nás aj istá žena menom Lýdia, predavačka purpuru z mesta Tyatiry, ktorá si ctíla Boha. Pán jej otvoril srdce, aby pozorne počúvala, čo hovorí Pavol.*

Pavol mal vo zvyku, vždy keď prišiel na nové miesto, zájsť v sobotu do synagógy. Synagóga grécky *synagógé* znamená "zhromažďovanie, zbieranie, zhromaždenie"¹⁸ a vyjadruje spoločenstvo. Vo Filipách však žiadna synagóga nebola. BRUCE¹⁹ konštatuje, že na otvorenie synagógy bolo potrebných desať mužov, ak by ich bolo len deväť, žiadne množstvo žien nedokáže toho desiateho muža nahradiť. Existovalo však miesto, kde sa v sobotu stretávali ľudia, ktorí vyzývali Izraelského Boha. Skutočnosť, že sa jedná o ženy poukazuje na dôvod absencie synagógy vo Filipách. Ako však môžeme vidieť, sobotné bohoslužby nie sú limitované na priestory. Nech sa ľudia "pozbierajú" a stretnú akýmkoľvek spôsobom, vytvárajú *synagógé*, teda zhromaždenie (spoločenstvo). V skutočnosti chrám nie je v

¹⁵ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9. str. 240.

¹⁶ GOODING, David. *Lukášovo evangelium*. Praha: Návrat domů, 1994. 300 s. ISBN 80-85495-04-X. str. 207.

¹⁷ MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentár verš po verši*. str. 239-240.

¹⁸ PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1. str. 1152.

¹⁹ BRUCE, F. F. The New International Commentary on the New Testament: *The Book of the Acts*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1988. 621 s. eISBN 978-1-4674-2328-1. str. 272-273.

priestore, ale v čase. Ani priestory zboru nie sú tie, ktoré posväcujú aktivity v ňom konané, ale presne naopak.

Lýdia bola žena pohanského pôvodu, pochádzala z maloázijského mesta Tyatíra, kde pravdepodobne od miestnej židovskej komunity prevzala vieru v Boha. Meno Lýdia odkazuje na staroveký národ Lýdov, ktorý kedysi v oblasti Malej Ázie existoval. Lýdia sa stala Pavlovou prvou dušou, ktorá na území Európy prijala kresťanstvo. Keď sa hovorí o jej dome, neznamená to len jej rodinu, ale aj služobníctvo a každú na nej závislú osobu.

Použité zdroje a literatúra

BENEŠ, Jiří. VAŘURA, Petr. *Pradejiny*. Praha: Kalich, 2010. 286 s. ISBN 978-80-7017-130-1.

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997. ISBN 978-3-438-05222-3.

Biblia: Slovenský ekumenický preklad. 5. Vyd. (3. opravené vyd.) Banská Bystrica: Slovenská biblická spoločnosť, 2015. ISBN 978-80-85486-97-1.

BRUCE, F. F. The New International Commentary on the New Testament: *The Book of the Acts*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1988. 621 s. eISBN 978-1-4674-2328-1.

DUBOVSKÝ, Peter. Komentáre k Novému zákonu: *Marek*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 1036 s. ISBN 978-80-7141-792-7.

DUBOVSKÝ, Peter. Komentár k Starému zákonu: *Genezis*. Trnava: Dobrá kniha, 2008. 828 s. ISBN 978-80-7141-626-5.

DURHAM, J. I. Word Biblical Commentary: *Exodus*. vol. 3. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 765 s. ISBN 978-0-310-58853-5.

GOODING, David. *Lukášovo evangelium*. Praha: Návrat domů, 1994. 300 s. ISBN 80-85495-04-X.

GUELICH, R. A. Word Biblical Commentary: *Mark 1 - 8:26*. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 699 s. ISBN 978-0-310-58837-5.

KNIGHT, G. R. Marek: *Evangelium Ježíše Krista Syna Božího*. Praha: Advent-Orion, 2017. 278 s. ISBN 978-80-7172-687-6.

MACARTHUR, John. Nový zákon: *Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2013. ISBN 978-80-87587-08-9.

MACARTHUR, John. Starý zákon: *Komentář verš po verši*. Kroměříž: Didasko, 2015. ISBN 978-80-87587-17-1.

NESTLE-ALAND. Řecko Český Nový zákon: *Slovník novozákonní řečtiny*. Praha: Česká biblická společnost, 2011. 1758 s. ISBN 978-80-87287-38-5.

NOLLAND, John. Word Biblical Commentary: *Luke 9:21 - 18:34*. vol. 35B. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 970 s. ISBN 978-0-310-58856-6.

PANCZOVÁ, Helena. Grécko-slovenský slovník: *Od Homéra po kresťanských autorov*. Bratislava: Lingea, 2012. 1327 s. ISBN 978-80-8145-021-1.

PÍPAL, Blahoslav. *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. 4. vyd. Praha: Kalich, 2006. 188 s. ISBN 80-7017-029-8.

TIŇO, Jozef. Komentáre k Starému zákonu: *Exodus*. Trnava: Dobrá kniha, 2013. 948 s. ISBN 978-80-7141-766-8.

WATTS, J. D. W. Word Biblical Commentary: *Isaiah 34-66*. vol. 25. Grand Rapids: Zondervan, 2018 (ePub edition). 720 s. ISBN 978-0-310-58852-8.

WENHAM, G. J. Word Biblical Commentary: *Genesis 1-15*. Grand Rapids: Zondervan, 2017 (ePub edition). 596 s. ISBN 978-0-310-58585-5.